

Міністерство освіти України
Київський університет імені Тараса Шевченка

На правах рукопису

ЧЕПАК Валентина Василівна

УПРАВЛІННЯ ОСВІТОЮ ЯК СОЦІОЛОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Спеціальність - 22.00.06 - соціологія культури,
освіти, науки

А в т о р е ф е р а т
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата соціологічних наук

Київ -- 1995

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі педагогіки та психології факультету соціології і психології Київського університету імені Тараса Шевченка.

Науковий керівник – ГУБЕРСЬКИЙ Леонід Васильович,
доктор філософських наук, професор

Офіційні опоненти – СЕМАШКО Олександр Миколаєвич,
доктор філософських наук, професор
ЦИМБАЛЖК Іван Миколаєвич,
кандидат педагогічних наук, доцент

Провідна установа – Український інститут підвищення кваліфікації керівних кадрів освіти, кафедра філософії і соціології освіти.

Захист дисертації відбудеться "20" квітня 1995 року о 14.00
на засіданні спеціалізованої вченої ради Д.01.01.05 при Київському університеті ім.Тараса Шевченка за адресою 252017, м.Київ-17, вул. Володимирська, 60, ауд.303.

З дисертацією можна ознайомитися у науковій бібліотечі Київського університету ім.Тараса Шевченка /вул.Володимирська, 58/.

Автореферат розісланий "20" березня 1994 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

доп.НІКОЛАЄНКО Л.Г.

ЛННБ ім. В. Стефаника
АН України

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Дослідження проблеми управління сферою освіти зумовлене необхідністю пошуків і впровадження в практику ефективних форм регулювання діяльності багаточисленних освітніх закладів і організацій. Відсутність таких форм управління, які відповідають вимогам і потребам сьогодення, гальмує реформування вітчизняної системи освіти, а також ті соціальні процеси, які відбуваються в різноманітних сферах суспільства. Тому має сенс підійти до розгляду даного питання у контексті найбільш характерних підходів, точок зору, які існують в сучасній соціології, насді управління.

Вивчення механізму управління в освітній сфері дедалі набирає все більшої ваги, оскільки викликається цілою низкою проблем, що невідкладно стоять перед національною системою освіти. Відсутність жорсткого ідеологічного контролю, політичні зміни, зміна соціальної структури, процес становлення самосвідомості українського народу, розширення зв'язків із зарубіжними партнерами - всі ці фактори суспільного розвитку спричиняють необхідність переосмислення багатьох цінностей, ідей, стереотипів, потребують нових теоретичних і методологічних трактувань. Відповідно, це стосується і сфери освіти, яка безпосередньо взаємозв'язана з усіма ланками суспільного механізму.

Управління має своєю метою підпорядкувати стихійній процес свідомому контролю, створити необхідні умови для досягнення певних цілей. Але результати, ступінь досягнення поставлених цілей залежать перш за все від глибини розуміння законів суспільного розвитку. Діяльність же по управлінню виступає як загальна форма реалізації суспільних закономірностей. Правильна розуміння цього

положення особливо важливе сьогодні, коли українська освіта починає реалізовувати програму "Україна XXI століття". Державна національна програма "Освіта" та інші державні програми, що активно розробляються і впроваджуються в практику.

Проблема управління освітою є багатогранною соціальною проблемою, яка потребує невідкладного вирішення. Але єдино можливого і універсального засобу для цього немає і бути не може, оскільки вона зачіпає велику кількість різноманітних чинників. Одним із можливих засобів цього є використання кращих набутків зарубіжної соціології управління освітою. Вона викликається тим, що на сучасному етапі – це розгалужена система наукового знання і дослідницьких центрів, які займаються найрізноманітнішими проблемами освіти. Управлінська діяльність – одна з них. Теоретичною і методологічною основою управління в цій сфері є соціальне управління. Як самостійна наука воно оформувалося на початку XX століття спочатку в Західній Європі, а потім в США.

За останні 90 років теорія управління організацією (включаючи і освіту) пройшла декілька еволюційних фаз пошуків і удосконалення, накопичила значний аналітичний матеріал, що базується на теоретичному аналізі та синтезі управлінських понять, емпірично обґрунтованих знаннях, результатах практичних і експериментальних досліджень.

Необхідність вивчення та запозичення кращих набутків зарубіжних вчених викликається потребами удосконалення системи освіти України та створення вітчизняної теорії управління освітою.

Відповідно до реалій нашого часу актуальність теми обумовлена потребою визначення ролі і місця управління у процесі реформування освіти, його значенням для успішного здійснення реформ. Пошуком підходів, шляхів і засобів реалізації, а також головних чин-

ників ефективного управління реформаціями і визначений наоамперед вибір соціологічного дослідження цієї проблема.

Ступінь дослідження теми. Теоретичні і практичні аспекти управління в соціальних системах макро- і мікрорівнів завжди викликали стійкий інтерес вітчизняних і зарубіжних вчених. Разом з тим, роботи по даній проблематиці представлені в історії соціологічної думки досить нерівномірно. Початок їм поклала праця представників різних соціологічних шкіл, таких як М.Вебер, Р.Дарендорф, В.Дільтей, Л.Косер, К.Маркс, Р.Мертон, В.Парето, Т.Парсонс та інші. В останні десятиліття цю проблему розглядають такі соціологи, як Дж.Александр, Дж.Тьорнер (США), А.Турен (Франція) та ін.

Безпосередньо проблема управління організацій (зокрема, промислових) почала розглядатись на початку ХХ століття американськими соціологами Е.Мейо, Ф.Тейлором, М.Фоллет, Л.Урвіком, які вперше спробували вирішити питання підвищення продуктивності праці шляхом науково обгрунтованих методів управління.

Початок досліджень безпосередньо проблем управління освітою в соціології пов'язаний із концепцією "соціальних систем", що оприлюднена на розгляд соціальної організації як комплексної системи (Ч.Бернард, Г.Саймон, А.Етц'юсі). Значна частина висновків цього напрямку носить загальнотеоретичний і методологічний характер і активно використовується в соціології освіти для вироблення рекомендацій і норм, що спрявають підвищення ефективності управління в сфері освіти.

В цілому, в сучасній соціологічній літературі можна виділити такі складові визчення проблеми управління освітою:

- загальнометодологічні проблеми різних аспектів управління висвітлюються у роботах Л.Болмана, Г.Вейна, Т.Діла, П.Друкера.

В.Макгрегора, Дж.Мейера, М.Мескона, Р.Скота, Ф.Хедоурі та інших;
 - плідно здійснюється пошукове дослідження окремих складових управління М.Андерсоном, П.Блау, Р.Ларсоном, Г.Мінцбургом, С.Міс-келом, Н.Спрінхолом, Р.Стіерсом та ін.

Значне місце в роботах багатьох вчених займає проблема зовнішнього середовища організації як одного із важливих компонентів управління освітою (А.Алдріч, Р.Дафт, Е.Еллінг, Дж.Лорш, Р.Лоуреве, Е.Тріст, В.Х"юз):

- вивчаючи проблему мотивації, її роль і місце у процесі управління дисертант звертався до робіт таких авторів, як В.Врум, Дж.Кемпбел, Е.Локе, А.Маслоу, С.Місвел, Ф.Херцберґ та ін.

Всі перераховані аспекти дослідження вказують на значний інтерес до цієї проблеми в зарубіжній соціології. (В українській соціології ця проблема ще тільки починає розроблятися і представлена в роботах таких вчених, як О.Г.Балл, В.І.Волович, І.М.Геводленко, К.К.Грищенко, Л.В.Губерський, К.К.Доль, В.Л.Осовський, В.І.Паніотто, В.Є.Пилипенко, І.М.Попова, А.О.Ручка, О.М.Семашко, Є.І.Супіменко, В.Ф.Чорноволенко, О.О.Якуба та ін.). Але в багаточисельних працях соціологів прослідковується все ж певна невпорядкованість і дещо однобічна інтерпретація деяких положень. Частина робіт носить описовий характер і присвячена переважно практичним проблемам управління. Цим визначається нагальна потреба ретельного аналізу різноманітних підходів до цих питань і вироблення конкретних рекомендацій щодо впровадження кращих його набутків для удосконалення управління освітою в Україні.

Мета і завдання дослідження. Актуальність теми та рівень її розробки дозволили визначити мету дисертаційного дослідження - на основі аналізу досягнень світової практики управління освітою виявити тенденції подальшого розвитку теорії і практики управління

національної освіти та виробити практичні рекомендації щодо удосконалення управління процесом реформування освіти в Україні.

Реалізація поставленої мети висунула вимогу вирішення наступних дослідницьких завдань:

- визначити методологічну роль основних соціологічних концепцій для характеристики управління освітою в різних соціально-економічних умовах;

- дати адекватну характеристику сучасного рівня соціологічної теорії управління освітою;

- проаналізувати основні зарубіжні моделі управління освітою, обґрунтувати продуктивність системного підходу до аналізу головного суб'єкта управління освітою – школи;

- взяти принципи приведення системи управління освітою у відповідність до умов середовища;

- визначити зміст і структуру понять "зовнішнє середовище", "мотивація", а також їх роль і значення при формуванні теорії управління національною освітою;

- дослідити основні чинники управління зарубіжною освітою та визначити принципи їх адаптації до вимог і потреб національної освіти.

Об'єкт дослідження. Система освіти.

Предмет дослідження. Система управління освітою в Україні.

Методологічна і теоретична основа дослідження. Здійснення наукового дослідження проблеми управління освітою провадилось з урахуванням досягнень як вітчизняної, так і зарубіжної класичної та сучасної соціологічної, філософської, педагогічної думки. Серед них особливе місце належить роботам таких соціологів, як М.Вебер, В.Дільтей, К.Маркс, Т.Парсонс, А.Турен та ін.

Значним теоретичним підґрунтям проведеної роботи стали праці,

де зосереджується увага на загальних проблемах управління, розглядаються основні етапи становлення управлінської науки. Це роботи Дл.Александера, Ч.Барнарда, П.Друкера, А.Етціоні, Е.Саймона, А.Файоля.

Дисертант опирався також на деякі праці вітчизняних соціологів, філософів, психологів управління, зокрема В.П.Андрущенка, Б.І.Воловича, І.М.Гавриленка, К.К.Гриценка, Л.В.Губерського, С.І.Погорілого, А.І.Пригожина, А.О.Ручки, О.М.Семашка, О.О.Якубіта іт.

Емпіричною базою дисертаційної роботи стали результати соціологічного дослідження, проведеного Центром соціологічних досліджень Київського університету ім.Тараса Шевченка в 1993 році при безпосередній участі автора з проблем розвитку освіти і розбудови українською національною школи.

Наукова новизна дослідження. В дисертації зроблена спроба провести комплексний системний аналіз управління освітою, що дає можливість уточнити зміст та основні поняття цього процесу, розкрити місце і роль управління в процесі реформування освіти в Україні.

В результаті здійсненого автором дослідження одержані висновки, що мають певну ступінь наукової новизни і виносяться на захист:

- обґрунтована правомірність і необхідність соціологічного аспекту розгляду проблем управління в сфері освіти;
- показана необхідність розробки даної проблеми у контексті різних соціологічних концепцій;
- на основі аналізу проблем управління взагалі і власне управління освітою в різних соціологічних підходах побудована абстрактно-теоретична схема управління, в якій зроблена спроба інтегрувати ці підходи в рамках єдиної концепції;

дослідженні основні етапи становлення теорії управління в сфе-

рі освіти в соціології ХХ століття, проаналізована модель управління освітою та її компоненти, особливо такі поняття як зовнішнє і внутрішнє середовище школи як соціальної організації, і мотивація;

- показано, що процес цілеспрямованого реформування освіти - це один із різновидів управлінської діяльності, від якого в значній мірі залежить внутрішня і зовнішня ефективність діяльності школи;

- обгрунтовано основні завдання управління освітою (врахування інтересів всіх або хоч би основних суб'єктів освітнього процесу, задоволення соціальних потреб, удосконалення процесів планування, прогнозування та прийняття рішень і організація їх виконання, забезпечення на рівні вимог суспільства нової стратегії реформування) в сучасних умовах духовного відродження українського суспільства;

- вироблені концептуальні засади соціологічної теорії управління, такі, зокрема, як:

- планування, розраховане не лише на звичайний, але й непередбачений перебіг подій, швидку зміну перспектив, умов та можливостей діяльності;

- відповідність особистості виконуваним функціям;

- створення системи управління у відповідності до умов середовища;

- розробка механізму формування трудової мотивації особистості в умовах перехідного періоду.

Теоретичне та практичне значення дослідження обумовлене ролями, яка належить управлінню сферою освіти в розвитку і динаміці протікання соціально-економічних та духовно-культурних процесів у світі та в Україні, впливом, який вона справляють на його харак-

тер та зміст. Аналіз основних етапів становлення і розвитку соціології управління, специфіки та головних чинників сучасної моделі управління освітою, ступінь її відповідності потребам української освіти за умов реформування особливо актуальні при виробленні головних засад теорії управління національною освітою та її практичної реалізації.

Отримані результати дослідження опирають конкретизації та уточненню таких важливих понять загальної соціології, як "управління", "реформування", "соціальна організація", "структура соціальної організації" та ін. Концептуальні підходи та висновки дослідження можуть бути використані під час експертної оцінки управлінських програм, удосконалення управлінського процесу, проведення конкретних соціологічних досліджень, сприятимуть роботі соціологів у школі та керівних органах управління освітою. Результати роботи можуть стати основою для розробки відповідних конкурсів із загальної соціології, соціології освіти, психології, соціальної філософії, при висвітленні низки тем з історії та теорії соціології та еволюції теорії управління.

Апробація роботи. Основні положення і висновки дисертаційного дослідження викладені у авторських публікаціях, доповідалися на республіканських та міжвузівських конференціях: "Соціалізація особистості, як проблема національної освіти" (Ніжня, 1993), "Екологія та онтологія" (Київ-Луцьк, 1994), "Наукові засади реформування вищої освіти в Україні" (Київ, 1993), а також обговорювались на засіданні кафедри галузевої соціології факультету соціології і психології Київського університету ім.Тараса Шевченка.

Структура дисертації. Мета і завдання дослідження обумовили і структуру роботи. Вона складається із вступу, трьох розділів, заключення та списку основної використаної літератури.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У "Вступі" обґрунтовується актуальність теми дисертаційного дослідження, визначається ступінь її розробленості, формулюються мета та завдання роботи, окреслюються методологічні та теоретичні засади їх вирішення, розкривається наукова новизна одержаних результатів, їх практичне значення.

У першому розділі - "Методологія дослідження проблеми управління освітою в різних соціологічних школах" - аналізується поняття "управління" стосовно суспільства взагалі і системи освіти, зокрема. З цієї мети із всього розмаїття соціологічних шкіл і напрямків виокремлюються відносно типові, що мають необхідну ступінь сталості і визначеності, характеризуються певною тривалістю існування і тією "внутрішньою стійкістю", яка дозволяє зберегти свій внутрішній інваріант, незважаючи на зовнішні трансформації, пов'язані з розвитком і ускладненням соціологічних теорій. До таких основних соціологічних шкіл можна віднести: марксизм, структурний функціоналізм, інтеракціонізм, феноменологічну або розуміючу соціологію, теорію обміну, акціоналізм.

Відзначається, зокрема, що з точки зору марксистської соціологічної моделі у суспільстві повинні існувати щонайменше дві школи, але може бути й більше в залежності від класів, що складають соціальну структуру суспільства. Тому управління ними теж суттєво відрізняється.

Так, для буржуазної школи - це зацікавленого класового відтворення, інструмент формування типу особистості панівного класу, її уміння експлуатувати, формувати і впроваджувати певний тип ідеології і культури. Отже, управління такою школою спрямоване на підвищення ефективності класової соціалізації.

Робітничий клас, який завойовує політичну владу, за марксистсь-

ков ідеологією, повинен будувати нову школу. Передбачалось, що це буде єдина, рівноправна, демократична, безкоштовна, автономна школа. Вона повинна була самоуправлятися, а органи управління бути виборними. Але теоретичний задум такої школи на практиці не здійснився.

Звідси випливає висновок, що вироблення політичної стратегії в контексті марксистської методології у сфері освіти і управління нею було з самого початку суперечливим. Але своєчасне переосмислення цієї методології не здійснилося, що й стало однією з причин суттєвих соціальних деформацій соціалізму, його системи управління і управління освітою.

Структурний функціоналізм в основу суспільного порядку кладе ідею "нормативної згоди" основних суб'єктів історичної дії ототожнено загально визнаних цінностей і орієнтацій культури. Значну роль у процесі ефективного засвоєння цінностей культурою відіграє управління школою, як чинник, на засадах якого відбуваються складні процеси функціонування соціальної організації. Таким чином, управління в контексті функціоналістської парадигми покликане підтримувати систему в рівновазі, сприяти її існуванню і оамозбереженню.

Розглядаючи інтеракціонізм, як один із соціологічних напрямків, звертається увага на те, що в цій теорії опілкування виділяється як основа соціалізації. Тому інтеракціонізм у процесах суспільних перетворень орієнтується на особистість і умови її соціалізації. За такого підходу сім'я і школа із периферійних сфер суспільного життя зміщуються до центру. Відповідно, управління освітою стає моментом творення і відтворення соціального порядку, підтримки стабільного його існування.

Отже, інтеракціоністська теорія розкриває суб'єктивно-психо-

логічний зріз процесу управління (різновидом якого є і управління освітою).

Центральною категорією теорії обміну є "обмін" як дія і результат. Зазначене поняття охоплює у такому розумінні абсолютно всі форми суспільної взаємодії людей. Це означає, що обміняти можна все, що має об'єктивну чи суб'єктивну цінність у контексті соціальної взаємодії. Такий дещо обмежений характер цієї теорії не дозволяє застосовувати його для аналізу управлінських процесів, за винятком деяких особливих ситуацій, коли подібна методологія може бути корисною. Це стосується тієї сторони управлінської діяльності, яка відноситься до сфери товарно-грошових відносин.

Феноменологічна або розуміюча соціологія відіграє особливу роль в розумінні проблеми управління, оскільки розглядає окремі її соціально-психологічні аспекти. Адже мобілізація індивідуальних і колективних зусиль неможлива без взаємного розуміння партнерів. Якщо ж управління здійснюється в умовах централізованої і бюрократизованої системи, то можливості діалогу і переговорів суттєво обмежуються. Причому, враховуючи специфіку управління сферою освіти, логічно зробити висновок, що для управління взаєморозуміння є одним із найважливіших критеріїв оцінки діяльності.

Згідно акціоналістської методології стратегічні принципи управління освітою визначаються характером соціокласової структури і пов'язаних з нею соціальних конфліктів та способів їх вирішення. Управління освітою розглядається як цілеспрямоване виробництво ресурсу суспільного розвитку. Центральна проблема управління зводиться до того, щоб перевести суспільні накопичення в освітні ресурси. Критерієм ефективності управління освітою тут стає обсяг тих "соціальних новаторів", які здатні поставити школу далому суспільству.

Управління при цьому розглядається також як один із засобів цілеспрямованого впливу на колектив освітньої організації, окремих його співробітників, студентів, учнів, для організації і координації їх діяльності, раціонального використання сил і засобів навчального закладу у процесі реалізації обраних суспільством перспективних культурно-ціннісних орієнтацій.

Робиться висновок про те, що для дослідження ефективності управління в цілому потрібно вивчити, наскільки в ньому реалізуються ті завдання, які на нього покладені, наскільки доцільно виконує воно свої функції. Тому акціоналістська методологія може знайти широке застосування при аналізі системи освіти і управління нею на сучасному етапі.

Традиційний марксизм – продуктивна методологія при вивченні проблем управління освітою в умовах класичного капіталізму.

Структурний функціоналізм – найбільш адекватна методологія при аналізі тих суспільств, які мають розвинену економіку, але певне відставання в сфері соціальних перетворень. Тому проблеми удосконалення системи освіти і управління в такому суспільстві є надзвичайно актуальними, бо за допомогою їх відбувається соціокультурна адаптація до динамічних змін в економіці.

Інтеракціоністська методологія відповідає перехідним періодам в історичному процесі, коли від розв'язання переважно економічних завдань соціальна система переходить до розбудови громадянського суспільства на основі пом'якшення конфліктної моделі розвитку. Як результат – значна увага приділяється психолого-символічній взаємодії, пошуку механізмів ціннісно-нормативної згоди. Тому управління розглядається як механізм координації і взаємної адаптації основних суб'єктів освітнього процесу.

Не в більшій мірі ці тенденції знаходять прояв у соціології

соціології, хоча остання більш зосередила увагу на структурі практичної дії.

Теорія обміну є досить ефективною методологією при вивченні особливого виду маркетингу, що має справу із специфічним товаром. Інтенсивний взаємообмін і його соціокультурні еквіваленти можуть бути використані для дослідження еволюції управління в умовах суспільства з розвинутою ринковою конкуренцією і широкою мережею приватних навчальних закладів.

У другому розділі – "Концентративні засади соціологічної теорії управління освітою" – автор розглядає становлення та розвиток науки управління в класичній і сучасній соціології, аналізує сучасні теоретичні розробки з проблем управління освітою та їх відповідність і можливість застосування для розбудови національної освіти.

В розділі зазначається, що виникнення управління було обумовлене об'єктивними потребами розвитку промисловості, яка вимагала найбільш раціональної організації виробництва, що могло бути лише на основі використання досягнень науки. Фундатором науки управління традиційно вважають Ф.Тейлора, засновника так званого "класичного" напрямку в теорії управління, в працях якого закладені підвалини сучасної організації виробництва на промислових підприємствах.

"Класична" школа в цілому (А.Файоль, Л.Урвік, Л.Г'юллік) вперше вказала на необхідність застосування наукових методів в практику управління, а не лише для організації виробництва, що було своєрідним переходом від екстенсивного до інтенсивного шляху підвищення ефективності діяльності організації. Деякі принципи теорії адміністративної системи, певні правила та рекомендації цієї школи носять універсальний характер і можуть застосовуватись в практиці освітнього управління.

Подальший розвиток науки управління пов'язаний з доктринами "людських відносин" (М.Паркер Фоллетт, Е.Мейо). Аналізуючи дану концепцію, автор дійшов висновку, що її заслуга полягає у відкритті та дослідженні неформальних груп в організації, пропаганді гуманістичних ідей як головних чинників управління. Всі дослідження і пошуки представників цього напрямку зосереджені на вивченні соціально-психологічного стану особистості в організації, на соціальних аспектах діяльності, характері робочих груп і т.ін. На думку американського соціолога Д.Рена, школа "людських відносин" збагатила менеджмент тим, що звернула увагу на види соціальні потреби людини, закликала до усунення ефектів надмірної централізації праці і відмови від ієрархізації влади в напрямку "менеджменту участі" (Див.: Wren D. The Evolution of Management Thought. - N.Y. - 1972. - P.123).

Але при цьому, в розділі показано, що головний недолік цього напрямку - в абсолютизації ролі неформальних груп та міжособистісних відносин у діяльності організації. На ґрунті цієї критики формуються інші підходи, зокрема, концепція "соціальних систем".

Концепція "соціальних систем" (Ч.Барнард, Г.Саймон, А.Етціоні) спрямована на розгляд соціальної організації як комплексної системи з певними підсистемами, що її складають. До таких підсистем належать: індивід, формальна структура, неформальна структура, неформальна організація, статус, роль та ін.

Виходячи з аналізу соціальної організації, представники школи "соціальних систем" намагаються виявити загальні, сталі елементи будь-якої організації взагалі ("організаційні універсали"), що властиві як часовому механізму, так і соціальному організму. Таке прагнення до створення універсальної теорії організаційно-

го процесу поєднується із спробами застосування кібернетики, математичних методів тощо до розв'язання цієї проблеми. Але в кінцевому рахунку всі ці дослідження підпорядковані конкретному завданню - створенню теорії управління, яка перш за все може застосовуватись на промислових підприємствах.

В розділі звертається увага на те, що, незважаючи на виробничу орієнтацію даного напрямку, багато з його положень носять загальнотеоретичний і методологічний характер і спрямовані на покращення управлінської діяльності в різних ланках суспільного механізму, включаючи і освіту, яка є основним предметом дисертаційного дослідження.

Головним об'єктом управління освітою є школа. Автор зазначає, що при цьому мається на увазі не лише середня школа, а й вища та професійна і розглядає цю проблему на основі системного підходу.

Виходячи із специфіки об'єкту дослідження, наводяться модель освітньої організації, розроблена Я.Гетцельсом і Е.Губою (Див.: Getzelz Jacob W., Guba Egon, Social Behavior and the Administrative Process//School Review.-1965.-№65.-P.423-441). Згідно цієї моделі в системі освіти варто виділяти такі типи елементів:

- 1) Інституційні, які можна визначити як певні ролі і ресурси;
- 2) Індивідуальні, що включають в себе особистостей та їх потреби для забезпечення діяльності по досягненню цілей.

Робиться висновок про те, що освітня організація як соціальна система є комплексним утворенням, що складається з багатьох взаємодіючих елементів, які забезпечують її діяльність і функціонування, спрямовують поведінку індивідів, регулюють організаційні процеси. Ефективність існування системи забезпечується взаємодією загальних і специфічних факторів оточуючого середовища, а також тими цілями, на реалізацію яких орієнтована їх діяльність.

Проведений аналіз показав, що управління освітньою організацією – це процес, що включає в себе низку важливих компонентів, урахування яких необхідне для її ефективного функціонування.

Далі в розділі обґрунтовується необхідність аналізу таких компонентів управління як зовнішнє оточення та мотивація, яка зумовлена перш за все тим, що українська школа зараз існує в досить несприятливому, якщо не агресивному середовищі. Воно пов'язане з кризою всіх сфер життєдіяльності суспільства, недостатньо сформованими правовими чинниками діяльності.

При визначенні поняття "зовнішнє середовище" вказується на те, що воно охоплює багатомачитний спектр явищ і процесів.

У зв'язку з цим для полегшення ідентифікації елементів середовища пропонується їх класифікація та здійснюється ґрунтовний аналіз.

На жаль, в українській управлінській науці ще практично відсутня теоретична обґрунтованість впливу зовнішнього оточення на управління. Зарубіжний же досвід вивчений недостатньо, хоч він не може бути перенесений на український ґрунт повністю, без урахування національної специфіки. Тому єдино правильним вирішенням цієї проблеми є створення системи управління освітою у відповідності до специфічних умов даного середовища.

Розглядаючи мотивацію, як один із компонентів управління, автор звертає увагу на те, що це поняття вживається в багатьох значеннях, а тому дуже складно дати його однозначне визначення. На найбільш загальному рівні мотивація розглядається як управлінський процес по формуванню такої системи мотивів об'єкта управління, яка забезпечує ефективність поведінки у відповідності з цілями, що поставлені суб'єктом управління.

В соціологічній літературі існують декілька теорій, спрямова-

них на пояснення різних аспектів мотивації. Їх можна розділити на дві групи: змістовна мотивація і процесуальна мотивація.

Теорія змістовної мотивації є спробою виділення лише тих факторів, які мотивують поведінку. В загальній моделі мотивації змістовні теорії окреслюють специфічні потреби, мотиви чи можливості. Виділяють декілька теорій такого типу, але лише дві з них ввачаються достатньою мірою перевіреними: теорія ієрархії потреб (А.Маслоу) та мотиваційно-гігієнічна теорія (Ф.Херцберг), з чим, в принципі, дисертант погоджується.

Найбільшою увагою заслуговують дві процесуальні теорії мотивації: теорія сподівань (В.Врум), і теорія цілей (Е.Локе). Сподівання і ціль при цьому виступають основними детермінантами поведінки. Згідно з цими теоріями, мотивація – це процес стимулювання будь-кого (окремої людини чи групи людей) до діяльності, яка спрямована на досягнення цілей організації. Мотивація необхідна для продуктивного прийняття рішень і запланованих робіт.

Проблема мотивації, безумовно, не вичерпується тільки розглянутими теоріями. Це явище комплексне і багатогранне, і відобразити всі його аспекти в одній теорії і теоретично, і практично неможливо. Але кожна із згаданих теорій висвітлює одну або декілька складових процесу, що розглядається, які необхідно врахувати у управлінні у своїй діяльності.

На основі критичного аналізу вказаних зарубіжних і вітчизняних концепцій дисертант пропонує низку принципів, які б могли бути покладені в основу розроблюваної соціологічної теорії управління освітою. Найбільш значимими серед них є:

– планування, розраховане не лише на звичайній, але й непередбачений перебіг подій, швидку зміну перспективи, умов та

можливостей діяльності:

- відповідність особистості виконуваній функції;
- створення системи управління у відповідності до умов середовища;
- розробка механізму формування трудової мотивації в умовах перехідного періоду.

Управління освітою в Україні переживає період свого становлення. А тому крім світові здобутки науки управління є одним із важливих джерел для створення теоретичних засад управління національною освітою.

У третьому розділі - "Реформування освіти як різновид управлінської діяльності (на прикладі реформи освіти в Україні)" - автор аналізує всі переваги та недоліки вітчизняної системи освіти, вказуючи при цьому, що на сьогодні вона потребує удосконалення та оновлення. Зокрема, зазначається, що в колишньому СРСР освіта досягла значних успіхів у підготовці спеціалістів, але разом з тим надмірна її централізація, заідеологізованість та повне одержавлення, недостатнє фінансування призвели до кризового стану. Крім цього, розпад СРСР, становлення молоді України держави, проблеми, пов'язані з відсутністю національної системи освіти викликали необхідність її реформування. Про це свідчать дані соціологічних досліджень останніх років, в одному з яких автор брала безпосередню участь.

Реформа освіти - це такий напрямок діяльності, який спрямований на перетворення всієї системи освіти і виховання або основних її структурних елементів. Мається на увазі перш за все такі перетворення, які носять глобальний чи загальнодержавний характер. Отже, реформа освіти зачіпає всі основні структурні компоненти шкільної і вузівської системи, включаючи педагогічну

технологію і прийняту методологію теоретичних досліджень.

Одним із критеріїв підвищення ефективності реформування повинні з самого початку стати перетворення в організації і управлінні освітою. Одним же із шляхів реформування управління може стати вивчення та застосування кращих світових здобутків. Але наскільки вони можуть бути придатними для вітчизняного управління освітою? Проаналізувавши ситуацію, дисертант робить висновок, що ці досягнення лише частково можуть бути реалізованими в Україні вже хоча б із-за своєї незіштовпленості особливостям українського менталітету. Крім цього, результати емпіричного дослідження свідчать про те, що експерти радять стримані оцінки щодо стану справ з освітою на Заході. Для ілюстрації наводяться відповіді на запитання: "Чи зважаєте Ви на стан справ з освітою у розвинутих країнах?"

- за зріпць для нас - 8,4%;
- за краще, ніж у нас - 39,8%;
- за суперечливий (щось краще, а щось гірше) - 46,0%;
- за гірший - 0,0%;
- важко відповісти - 6,3%.

Виходячи із результатів, можна припустити, що наші спеціалісти не проти використання досвіду освітньої роботи зарубіжних країн (включаючи управління освітою), але при цьому вони розуміють, що проблеми вітчизняної освіти викликані переважно кризовими явищами в суспільстві, і їх вирішення пов'язане з подоланням цих кризових явищ.

Зарубіжна система освіти, теж, як відомо, досить часто реформується. Але в останній час напрямки реформування освіти концептуально змінюються. Провідною стає відмова від націоналістичної концепції базелів управління освітою в інших країнах.

рації, впровадження принципу зосередження влади "в середині" системи освіти.

Звичайно, українській системі освіти ще слід визначитись у напрямках та характері національної реформи. Але, на думку дисертанта, стратегія саморегуляції є досить перспективною, передусім завдяки високому рівню інституційної автономії закладів освіти, мобільності організаційно-управлінських структур та цілому ряду інших факторів, які сприяють прийняттю освітніх інновацій.

Сьогодні спостерігається загальна, хоча і не дуже виражена, тенденція до поширення нововведень в освіті за допомогою локальних ініціатив (прикладом може бути запровадження багатоступеневої системи навчання у вузах України). Але, аналізуючи такі проекти, автор приходять до висновку, що вони мають ряд суттєвих недоліків, що значно звужує сферу їх застосування і потребує детальної попередньої розробки. Це ж в значній мірі стосується і багатоступеневої системи навчання. Автор вважає, що багатоступенева освіта не є більш прогресивною по відношенню до традиційної вітчизняної. Тому перш ніж запозичувати зарубіжний досвід, потрібно досконало вивчити свої педагогічну спадщину, здобутки колишньої радянської школи, які часто-густо ігноруються з причин політичної кон'юнктури, певних стереотипів та помилкового трактування школи СРСР як такої, що була спрямована виключно на ідеологізацію підростаючого покоління.

В роботі акцентується увага на програмі "Україна ХХІ століття". Державна національна програма "Освіта" та робиться спроба, виходячи з теми дисертаційного дослідження, аналізу тієї її частини, що безпосередньо стосується управління системою освіти.

Зокрема, зазначається, що зміст реформування управління ос-

вітору полягає у тому, що остання повинна в більшій мірі здійснювати свою функцію обслуговування, забезпечувати максимально повне задоволення потреб населення і народного господарства в освіті. Для цього необхідно змінити практику планування і управління, здійснювати їх з більш чіткими розумінням перспектив і шляхів створення національної системи освіти, методами відомого впливу на освіту, як один із факторів розвитку суспільства.

Загалом відзначається, що успішне реформування освіти в країні залежатиме від того, наскільки повно будуть враховуватися в механізмі управління інтереси всіх соціальних суб'єктів, як глибоко розкриватимуться переплетення і суперечності інтересів, своєчасно виявлятимуться форми їх руху, визначатимуться шляхи, засоби і способи їх розв'язання.

Розділ закінчується висновком про те, що головним, кінцевим результатом діяльності кожної освітньої організації є задоволення споживача. Для управління ж кінцевий результат визначається загальним станом ефективності діяльності окремих навчальних закладів та інституту освіти в цілому. Отже, кінцевим результатом управління освітою в Україні за умов реформування повинно стати перетворення знань і освіченості в безпосередню продуктивну силу суспільства, його гуманістичний капітал.

У "Висновках" містяться теоретичні узагальнення, окреслюються перспективи подальшого дослідження проблеми, можливості практичного використання отриманих результатів.

Основні положення дисертації відображено в таких публікаціях автора:

1. Чепак В.В. Соціологічний аналіз формування мировоззрення учасників профтехучилця // Соціалізація особистості як проблема національної освіти: Тези доповідей Всеукраїнської

науково-практичної конференції. Ч.І. - Ніжин, 1993. - С.82-83.

2. Чепак В.В. Шляхи формування духовної культури особистості в умовах відродження національної освіти // Екологія і онтологія: Матеріали Волинських філософських читавь. - Луцьк, 1994. - С.181-185.
3. Чепак В.В., Губерський Д.В. Формування української інтелектуальної еліти як важлива передумова реформування вищої освіти // Наукові засади реформування вищої освіти України: Матеріали науково-практичної конференції. - Київ, 1993. - С.60-69.

Чепак В.В. Управление образованием как социологическая проблема. Диссертация на соискание ученой степени кандидата социологических наук по специальности 22.00.06 – социология культуры, образования, науки. Киевский университет им. Тараса Шевченко, Киев, 1995.

Диссертация содержит исследование методологических проблем управления образованием в различных социологических школах и направлениях, а также этапы становления и развития социологии управления образовательной организацией в зарубежной социологии XX столетия. Основное внимание обращено на поиск концептуальных оснований современной социологической теории управления образованием. Установлено, что обоснование основных положений исследования определит эффективные пути и условия совершенствования управления в процессе реформирования образования в Украине.

Чепак V.V. Educational Administration as a Sociological Problem. Master's Dissertation: Speciality-22.00.06-Sociology of Culture, Education and Science. Kiev Taras Shevchenko University. - 1995.

The dissertation deals with the investigation of educational administration methodological problems in the different sociological schools and trends and the stages of formation and development of Sociology of an educational organization management in the foreign sociology of XXth century. Main attention is paid to the conceptional principles of the modern sociological administration. It is determined that substantiation of the main principles of the investigation may define the effective courses and conditions of the administration improvement in the process of education reformation in Ukraine.

Ключові слова: управління, реформування, ефективність управління.

Handwritten signature

447252

Підписано до друку 17.03.95р. Формат 60x84/16.

Друк. арк. I $\frac{1}{4}$. Тираж 80прим. Вид. № 21.

Безкоштовно. Зам. № 39. Друкарня КВГІ.

447259

AB 32.105